

Олександр Єрмак

Галина Білик

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА: З ІСТОРІЇ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ДІЯЛЬНОСТІ

Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – найповажніший вищий навчальний заклад краю: у цьому році йому виповнюється 95! І хоч в університетському статусі виш поки що тільки десятиліття – був створений постановою Кабінету Міністрів України № 2247 від 9 грудня 1999 року на базі Полтавського державного педагогічного інституту, – своїми освітньо-виховними та науковими традиціями він сягає початку минулого ХХ століття.

В історії Полтавського педагогічного університету виразно окреслюються кілька етапів:

1) Полтавський учительський інститут (1914–1919) і його реорганізація в Полтавський педагогічний інститут (1919);

2) Історико-філологічний факультет Українського університету (1918–1921) і його злиття з Полтавським педагогічним інститутом (1921);

3) Полтавський інститут народної освіти (ІНО, 1921–1930), злиття його з Полтавським педагогічним технікумом (1928) та утворення Полтавського інституту соціального виховання (ІСВ, 1930–1933);

4) Полтавський педагогічний інститут (1933–1999) із присвоєнням імені В. Г. Короленка та статусу державного (28 грудня 1946 року);

5) Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (1999–2009);

6) Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (2009).

Розглянемо більш докладно перші десятиліття діяльності закладу, коли відбувалося його поступове самооформлення, закладався фундамент майбутнього високого навчально-педагогічного й наукового статусу, всупереч усім історичним, соціально-економічним і політичним катаклізмам, драмам і трагедіям.

Полтавський учительський інститут. Становлення вищої педагогічної освіти в краї нерозривно пов'язане із загальним розвитком шкільництва. За станом освіти до революції 1917 року Полтавська губернія не стала ви-

нятком у царській Росії. Навпаки, вона була типовою у цьому відношенні. У 1905 році серед міського населення губернії грамотних (тобто тих, що мали найелементарніші навички читати і писати) налічувалось 39,8%; а серед сільського — лише 14,4%. Це було наслідком політики російського царизму, який усе робив для того, щоб темнота й неучтво перешкождали пробудженню національної та політичної свідомості мас.

Початкова освіта в губернії в той час існувала переважно за рахунок земства, яке давало 80% усіх коштів на утримання початкових шкіл. Решта коштів складалася з плати за навчання (9%), добровільних пожертвувань (1,0%) та державних асигнувань (10%).

У 1913 році в Полтавській губернії працювало 1 700 початкових шкіл, у яких навчалося 138 835 дітей. Серед учнів було лише 25% дівчаток, що яскраво ілюструє дуже повільний розвиток жіночої освіти. Внаслідок незадовільних умов для навчання і злиденного існування основної маси населення 20% учнів залишали школу до закінчення навчального року. Учителів початкових шкіл здебільшого готували на короткострокових курсах, і дуже рідко вони мали навіть середню освіту.

Проте об'єктивний хід суспільного розвитку неминуче ставив доконечну потребу поширення освіти. Розвиток промисловості, транспорту, сільського господарства, торгівлі й фінансової системи невідкладно вимагав усе більшої кількості освічених людей.

Для розширення освіти на Полтавщині вкрай потрібно було забезпечити школи необхідною кількістю вчителів. Навіть попечитель Київського навчального округу 1911 року доповідав у департамент народної освіти, що Полтавська губернія відчуває потребу “в більшій кількості вчителів, ніж інші губернії”. За цих умов земство порушує питання про розширення мережі вчительських курсів у повітових містах губернії та відкриття вчительського інституту, який готував би вчителів для вищих початкових училищ (до 1912 року вони називалися міськими).

Розпочалося тривале листування попечителя Київського навчального округу з Міністерством освіти. Для забезпечення вчителями вищих початкових училищ попечитель пропонував відкрити нові вчительські інститути в Полтаві й Житомирі.

Нарешті, 1914 року інститут було відкрито. Про початок його роботи у звіті директора інституту О. К. Волніна сказано так: "Полтавський учительський інститут, відкритий 1 липня 1914 року, функціонував у 1914–1915 навчальному році в складі одного, а з вересня 1915 року – у складі двох класів (тобто курсів)".

За невелику суму, що відпускалася Міністерством (3 тис. крб. на рік), було найняте скромне двоповерхове приміщення по вул. Фабрикантській, 14 (нині вул. Балакіна, 10). Ніяких "пансіонів і гуртожитків", як сказано у звіті директора, не було; усі вихованці інституту проживали на приватних квартирах. Плата за квартиру досягала 15–20 крб. без харчування й 25–35 крб. з харчами. Частина студентів одержувала державну стипендію – 166 крб. 66 коп. на рік. Земські стипендіати одержували по 20 крб. на місяць, але в 1914 році земство грошей на виплату студентам не асигнувало. Лише із січня 1915 року студентам – уродженцям Полтавської губернії почали виплачувати 15 стипендій, але з умовою, щоб за кожну річну стипендію вихованець потім відпрацював один рік за призначенням земства. Державні та земські стипендіати від плати за навчання звільнялися, а т. зв. "своєкоштіні" повинні були вносити щорічно по 20 крб.

Бажаючих навчатися в інституті було немало, і лише небагатьом із них через обмежену кількість місць удавалося вступити. 1914 року подали заяви 122 абітурієнти, було прийнято 26. Склад вступників за освітою був строкатий: 19 закінчили вчительські семінарії, решта повітові й міські училища, педагогічні курси або екстерном склали екзамену на звання вчителя. Із 83 абітурієнтів, які вже працювали вчителями, прийнято 19 осіб, у тому числі й А. С. Макаренка.

1915 року зараховано на навчання 25 осіб, з-поміж них – 17 учителів початкових училищ. Таким чином, переважна більшість тих, хто навчався в інституті, уже працювала в школі. Найбільший досвід педагогічної роботи мав А. С. Макаренко. До вступу в інститут він 9 років учителював.

За свідченням викладача історії та географії М. Г. Тарасова, слухачі інституту мали порівняно добру загальноосвітню підготовку. Це досягалося, зокрема, досить ретельним відбором під час прийому: звертали увагу на загальний розвиток, мову та грамотність абітурієнтів.

Зараховані на навчання за казенний кошт давали підписку про те, що вони "зобов'язуються прослужити після закінчення курсу за державну стипендію не менше шести років на посаді вчителя міського училища за призначенням учбового начальства". За невиконання цієї умови вони мусили повернути казні 529 крб. 16 коп.

Відомості про соціальний статус слухачів досить обмежені. Проте із звіту за 1915 рік відомо, що наприкінці року в інституті з 44 вихованців було: дітей козаків – 19, селян – 12, міщан і ремісників – 10, відставного унтер-офіцера – 1, персональних дворян – 2. Із наведених цифр можна зробити висновок про демократичний склад слухачів учительського інституту. Адже серед студентів не було ні дітей чиновників, ні потомствених дворян. Це мало значний вплив на характер і методи навчальної роботи, взаємовідносини між викладачами й студентами тощо. За студентською партою сиділи різні за віком та життєвим досвідом юнаки, переважно вихідці із селян, міської бідноти й робітників, що мали демократичні погляди на суспільно-політичне та культурне життя, яке стало ще більш бурхливим у роки Першої світової війни.

У тодішніх учительських інститутах викладалися здебільшого ті предмети, що вивчалися у вищих початкових училищах, де згодом повинні були працювати вихованці інституту. Одночасно давалися досить ґрунтовні теоретичні та практичні знання з педагогіки. Така програма підготовки визначала і склад викладачів. Директор інституту О. К. Волнін закінчив духовну академію, мав великий стаж педагогічної роботи: до призначення в Полтаву працював директором Великосорочинської вчительської семінарії. В інституті О. К. Волнін, крім виконання обов'язків директора, викладав педагогіку. Викладач російської мови Ф. В. Лисогорський також закінчив духовну академію. Історію й географію викладав М. Г. Тарасов, вихованець історико-філологічного факультету Казанського університету. Університетську освіту мали і викладачі математики М. Т. Квятковський, фізики й природознавства І. А. Шестаков. Малювання, каліграфію та креслення читав К. Я. Чигирик, який закінчив відділення живопису Київського художнього училища. Майже всі викладачі працювали раніше в учительських семінаріях (лише один прийшов із реального училища), мали необхідний досвід і прагнули якнайкраще передати свої знання слухачам. Про М. Г. Тарасова, наприклад, у характеристиці, підписаній директором інституту, сказано,

що він має самостійний характер, енергійний, позбавлений рутини й здатний на ініціативу. Згодом у спогадах А. С. Макаренка відзначатиме позитивну роль викладачів інституту у своєму професійному становленні, багатьох назве справжніми людьми, які формували у студентів кращі людські риси та прагнення.

Педагоги інституту намагалися розширити світогляд своїх вихованців, виходили за межі застарілих офіційних навчальних програм, ознайомлювали студентів із новими досягненнями науки. Це зумовило пошуки нових методичних прийомів навчання: урочна система майже повністю витісняється лекційною, проте в ній зберігалися елементи усної перевірки; із природознавства та фізики проводилися лабораторні заняття (як правило, у вечірні години), а з гуманітарних предметів широко практикувалися письмові роботи, написання яких орієнтувало на використання науково-популярної літератури та власне наукові пошуки, вимагало самостійності й творчості.

Відхід від урочної системи, яка штовхала на поверхове засвоєння навчального матеріалу за підручником, до лекційної зумовив і пошуки нових форм обліку знань студентів. В інституті було розроблено так звану кругову систему заліків. Вона передбачала індивідуальну перевірку знань із кожного предмета раз у 3–4 тижні. Для цього вироблявся спеціальний графік, у якому визначалися дні та години складання заліку, а також указувалися відповідні розділи програми. Така система перевірки враховувала досвід і віковий склад студентів, вона була рекомендована й іншим учительським інститутам.

У бібліотеці інституту (основній та учнівській), крім книг, рекомендованих вихованцям офіційними розпорядженнями попечителя навчального округу та міністерством, були педагогічні твори К. Д. Ушинського, М. І. Пирогова, П. Ф. Лесгафта, В. Я. Стоюніна; збірки творів О. М. Горького, В. Г. Короленка, О. С. Пушкіна, М. Г. Чернишевського, О. І. Герцена, А. П. Чехова; книги І. М. Сеченова і К. А. Тімірязєва.

Для практичного навчання студентів при інституті 30 листопада 1915 року було відкрито міське зразкове училище. До нього в результаті вступних екзаменів було зараховано 22 учні (з них 12 дітей міщан і 10 – козаків та селян).

Відомостей про виховну роботу в інституті є порівняно небагато. У звіті директора за 1915–1916 навчальний рік сказано, що режим в інституті серйозно-вимогливий, відповідає віковій вихованців. Кожен їх крок нормувався “Правилами”, затвердженими керівництвом

навчального округу. Студентам видавався друкований примірник “Правил” для їх неухильного виконання. Зниження балу за поведінку робилося в таких випадках: за неслухняність, пропуски богослужіння, несумлінне ставлення до навчальних занять, невиконання письмових робіт. Режим в інституті передбачав обов’язкову ранкову молитву і читання черговим вихованцем Євангелія. Викладачі-наставники постійно стежили за виконанням розпорядку й виставляли вихованцям відповідні оцінки за поведінку.

У роки війни студентів наставляли на необхідність виконання патріотичного обов’язку – захисту батьківщини. Між тим, цей заклик не знаходив широкого відгуку серед вихованців. Лише два студенти другого курсу добровільно пішли на фронт захищати “царя-батюшку”. Патріотичні заклики, які посилено проповідувалися в офіційній пресі та в інституті, натрапляли на опір з боку демократично налаштованої маси студентів. Ізолювати їх від суспільно-політичного життя, бурхливо наростаючих революційних подій у тилу і на фронті було неможливо.

Вдумлива студентська молодь не могла залишатися осторонь від подій, які хвилювали прогресивну громадськість країни. Група вихованців Полтавського вчительського інституту, очолювана енергійним і найбільш політично свідомим студентом А. С. Макаренком, організувала підпільний гурток політичної самоосвіти й пропаганди серед населення. До складу гуртка входили С. Г. Кириченко, С. Ф. Сотник, І. І. Шевченко та ін. Гурток видавав рукописний сатиричний журнал за назвою “Інститутська щілина”, у якому головним чином критикувалися недоліки в житті інституту. Хоч члени гуртка залишались осібною групою, не мали зв’язків із міськими політичними організаціями, вони жваво обговорювали питання про ставлення до Першої світової війни, поширювали серед молоді антивоєнні настрої. Члени гуртка готували і колективно обговорювали реферати з історії та літератури, дискутували про самовизначення націй, підписали листа соціал-демократичної фракції Державної думи з вимогою видання газети українською мовою й уведення навчання в початкових школах України рідною мовою.

Війна внесла зміни в буденний ритм інститутського життя. Студентам доводилося проходити військову підготовку, займатися муштрою. Чимало вихованців інституту було мобілізовано в армію. Із кінця жовтня 1916 року на військовій службі був і А. С. Макаренко – у ранзі “нижчого чину”. У квітні 1917 року його було звільнено від служби як

близорукого, й він продовжив навчання. Педагогічна рада інституту продовжила йому термін навчання до 1 червня, а після успішного закінчення й складання заліків та екзаменів дала таку характеристику: “Макаренко Антон Семенович – видатний вихованець за своїми здібностями, знаннями, розвитком і працьовитістю. Особливий інтерес виявив до педагогіки та гуманітарних наук, із яких багато читав і подав прекрасні твори. Буде дуже хорошим викладачем усіх предметів курсу вищих початкових училищ, особливо історії та російської мови”. За відмінні успіхи у навчанні й великий письмовий твір “Криза сучасної педагогіки” А. С. Макаренка нагороджено золотою медаллю. Він був найкращим серед перших 18 випускників інституту.

Із середини 1917 року в Полтавському вчительському інституті розпочалися корінні перетворення, пов'язані з розгортанням Української національно-демократичної революції, піднесенням національно-визвольної боротьби. Влітку О. К. Волнін з кількома іншими викладачами за власним бажанням переводяться на роботу в Новомиколаївський учительський інститут. У прощальній адресі співробітники навчального закладу дякували своєму першому директорові за те, що він зумів створити в інституті “високоінтелігентну і чесну атмосферу”.

Із вересня 1917 року Полтавський учительський інститут очолював О. А. Левитський, педагог, просвітянин, вихованець одного з кращих навчальних закладів Києва – колегії Павла Галагана. До цього призначення Левитський уже мав 22-річний педагогічний стаж роботи в школах та гімназіях Полтавської губернії, Кубані, Казані й Таганрога. У Полтавському вчительському інституті О. А. Левитський, крім адміністрування, ще й викладав педагогіку та українську мову. За досить короткий час талановитий педагог перетворює навчальний заклад на справжню українську школу, залучає до співпраці відомих на Полтавщині педагогів (В. Щепотьєва, Ф. Пошивайла, Г. Ващенко та ін.), наполегливо працює над створенням методик для українських шкіл. Його рецензії на нові українські підручники з'являються в місцевих виданнях, зокрема в педагогічному часопису “Нова школа” за 1918 рік.

Історико-філологічний факультет у Полтаві. В умовах Української революції в Полтаві з'явився ще один навчальний заклад, який зіграв важливу роль у становленні вищої педагогічної освіти в краї. На розі сучасних вулиць Шевченка і Комсомольської розта-

шований одноповерховий цегляний будинок, споруджений у 90-і роки XIX століття: у 1918–1921 роках саме тут функціонував перший у нашому місті й третій в Україні (після Київського та Кам'янець-Подільського університетів), україномовний вищий навчальний заклад – Історико-філологічний факультет Українського університету.

Ідея створення в Полтаві університету виникла в місцевій інтелігенції, серед якої особливою активністю відзначалися члени Товариства українських поступовців В. М. Щербаківський, В. Н. Андрієвський, М. Д. Токаревський, ще напередодні Першої світової війни. Але практичні кроки в цьому напрямі були зроблені тільки з початком Української революції. Навесні 1917 року при полтавській “Просвіті” почали працювати короткотермінові курси українознавства, а при Центральному народному музеї Полтавщини – лекторії. Ці громадські установи 7 квітня 1917 року перетворили в Український народний університет. Він мав два факультети: економіко-правничий та історико-філологічний. Навчальний заклад діяв на громадських засадах, а його ректором став завідувач археологічного відділу музею В. М. Щербаківський. Лекції для слухачів читали філолог, мистецтвознавець і фольклорист В. О. Щепотьєв, історики А. В. Падалка й Н. Ю. Мірза-Авакянц, педагог Г. Г. Ващенко, археолог і краєзнавець М. Я. Рудинський та інші провідні науковці міста. Пізніше професор В. М. Щербаківський пригадував, що “аудиторія слухачів була досить численна, особливо було багато молоді”. Досвід, нагороджений Українським народним університетом, у майбутньому було використано при створенні вже державного Українського університету в Полтаві.

Восени 1917 року діячі Полтавської губернської земської управи і Полтавської спілки споживчих товариств звернулися до керівництва Харківського університету з проханням допомогти заснувати в Полтаві спочатку історико-філологічний, а потім юридичний і медичний факультети Українського університету. Почалася робота із створення навчального закладу. На кошти земства та “Просвіти” у Відні та Львові купили цінні книги для університетської бібліотеки, придбали також бібліотеку київського професора Голобовського, яка налічувала близько 25 тисяч томів. Сам ректор на закупку для майбутнього університету наукової літератури витратив 10 тис. крб. власних коштів.

В вересня 1918 року. На урочистостях із привітанням від гетьмана Павла Скоропад-

ського виступив комісар освіти на Полтавщині В. Н. Андрієвський. Він, зокрема, оголосив, що утримання професорів і технічного персоналу навчального закладу бере на себе держава. Статут історико-філологічного факультету 29 жовтня 1918 року затвердило Міністерство народної освіти гетьманського уряду.

Деканом історико-філологічного факультету став історик І. Ф. Рибаків, продеканом (заступником) Н. Ю. Мірза-Авакянц, згодом відома дослідниця історії України XVII–XVIII століть. Для читання лекцій на факультеті запросили провідних фахівців Харківського університету – професорів Д. І. Багалія, В. О. Барвінського, Є. В. Кагарова, М. Ф. Сумцова. Із місцевих, головним чином із Полтавського вчительського інституту, викладацьку роботу тут вели філологи В. О. Щепотьєв, О. Т. Бузинний, філософ О. І. Левитський, І. Я. Чаленко, педагоги і психологи Г. Г. Ващенко, А. Д. Синицький, К. Я. Чигрик.

Історико-філологічний факультет орендував приміщення в одноповерховому цегляному будинкові по вулиці Шевченка, 20, який зберігся до наших часів. Заняття відбувались і в приміщенні приватної гімназії М. Старицької. На цьому місці нині міститься споруджений 1954 року будинок загальноосвітньої школи № 6 (вулиця В. Чорновола, 3). В останні два місяці правління гетьмана П. Скоропадського факультет фінансували з державної скарбниці, а в 1919–1920 роках – коштом Полтавського товариства споживчих спілок. Протягом 1918–1921 років тут навчалось близько 400 студентів.

Відомий полтавський літературознавець, член Спілки письменників України П. П. Ротач у своїй розвідці “Кілька штрихів до біографії професора Івана Рибаків” навів цікавий документ – виписки із залікової книжки № 215 студента словесного відділу історико-філологічного факультету Ю. З. Жилка (згодом поета, репресованого 1938 року). Із нього видно, що Жилка був зарахований на факультет 27 серпня 1918 року. Там само знаходимо й відомості про предмети, які вивчали студенти-філологи, та про викладачів, котрі їх читали. І. Рибаків читав курс історії Росії XII–XVII століть; С. Кульбакін – вступ до мовознавства, І. Чаленко – історію філософії, Ф. Шмідт – теорію мистецтва, К. Гриневич – історію Греції, С. Таранущенко – праісторію мистецтва українського і староруського, В. Щербаківський – мистецтво в Україні, М. Сагарда – історію християнства.

Професор В. Щербаківський у спогадах, написаних 1953 року, але опублікованих тіль-

ки після проголошення незалежності України, передає ту атмосферу, яка панувала на історико-філологічному факультеті. Незважаючи на суворі умови революційної доби, аудиторії завжди були повними. Студенти, в основному молоді селяни, відзначались активністю й у навчанні, й у громадських справах, мали своїх представників у професорській раді. Щосуботи вони їхали або йшли пішки у свої села, звіди, часто на плечах, приносили харчі, ділилися ними із своїми викладачами. “Це була дуже велика й цінна допомога, бо вартість грошей тоді падала так, що вони не мали майже жодної покупної сили”. Із тих-таки спогадів, а також із матеріалів періодичної преси 1918–1921 років бачимо, що робилися спроби налагодити роботу не тільки історико-філологічного, а й інших факультетів Українського університету в Полтаві – правового, природничого, медичного. Однак це питання потребує ще ґрунтовного дослідження, пошуку нових документів.

Оскільки радянська влада підозріло ставилася до національної вищої школи й чинила їй закладам всілякі перешкоди, діяльність Українського університету в Полтаві у 1920–1921 роках поступово згасала. Натомість учительський інститут функціонував і в складних умовах революційних перетворень 1917–1920 років, боротьби різних політичних сил за владу, економічної розрухи, відсутності необхідних коштів для фінансування закладу й викладачів тощо. За часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії тут керувалися здебільшого тими самими навчально-методичними принципами, що склались у перші роки існування закладу, але запровадили українську мову викладання. Реформування ж вищої школи в Україні відповідно до інтересів більшовицької влади практично розпочалося весною 1919 року. 2 березня 1919 року Раднарком УСРР видав декрет “Про вступ до вищої школи”. Цим актом усувались юридичні перешкоди для дітей робітників і селян у здобутті вищої освіти. При вступі до вишу вимагалася тільки посвідка особи та віку, вступних іспитів не було. Декретом від 4 березня 1919 року плата за навчання скасовувалася. Щоб створити умови для навчання дітей робітників і селян-незаможників, відпускалися певні кошти для матеріального забезпечення студентів цих соціальних категорій.

У вищих навчальних закладах вводилось одноособове керівництво. Народний комісаріат освіти призначав політичного керівника вишу – комісара. У його руках зосереджувалось управління навчальним закладом. У ви-

шах створювалися ради (науково-навчальні, освітні), які відали тими чи тими ділянками роботи. Дореволюційні вчені ступені й звання скасовувалися, вводилися лише посади викладачів та асистентів.

Створення нової системи вищої освіти повинно було вирішити й долю колишніх учительських інститутів. У радянській Росії ще в середині 1918 року розпочалося перетворення їх у педагогічні з чотирьохрічним терміном навчання. На основі досвіду РСФРР така реформа впроваджувалась і в Україні. Полтавський учительський інститут реорганізувався в педагогічний протягом травня–липня 1919 року. Новий статут інституту було затверджено відділом вищих шкіл Наркомосу України в липні 1919 року.

Проте діяльність першого на Полтавщині вищого педагогічного навчального закладу відразу ж було порушено: денікінські війська захопили територію України, робота інституту припинилася, викладачів було розігнано. Та після відновлення радянської влади в Полтаві, 27 грудня 1919 року, за наказом губернського відділу народної освіти інститут знову почав функціонувати.

У 1920 році в Полтавському педагогічному інституті працювали відділи (факультети): основний (1 курс), словесно-історичний, природничий та фізико-математичний (2–4 курси). На всіх відділах навчалося 468 студентів. Заняття проводились у двоповерховому приміщенні по вулиці Новокременчуцькій, 12 (нині – вулиця Лідова).

Навчальний план інституту передбачав вивчення широкого кола загальнопедагогічних дисциплін: дитячої та загальної психології, теорії навчання й виховання, трудової школи, школознавства тощо. Вступала до закладу переважно селянська молодь Полтавщини, яка здебільшого закінчила вчительські семінарії.

Оскільки більшовицьке керівництво не влаштувала діяльність в Полтаві заснованого в умовах Української революції Історико-філологічного факультету, то 6 жовтня 1920 року Головний комітет професійно-технічної та спеціально-наукової освіти УСРР (Укрголовпрофосвіта) прийняв постанову, якою передбачалося злиття Полтавського педагогічного інституту та Історико-філологічного факультету в єдиний навчальний заклад. Тому в листі від 8 жовтня 1920 року до Полтавської губерноосвіти Наркомос дозволив існування окремого факультету лише до моменту наступної організації інституту народної освіти.

Інститут народної освіти та інститут соціального виховання. У лютому–березні 1921 року в Полтаві проводилась організаційна робота зі злиття вишів у єдиний інститут народної освіти. Від 28 лютого до 16 березня відбулося 4 спільні засідання рад обох закладів, а 2 квітня було надіслано до Наркомосу спільне клопотання про створення єдиного педагогічного вишу. 12 квітня 1921 року відділ підготовки вчителів при Укрпрофосвіті затвердив об'єднання Полтавського педагогічного інституту з Історико-філологічним факультетом; надалі навчальний заклад іменувався Полтавський інститут народної освіти (ІНО), мав чотирирічний термін навчання. 22 квітня відбулося перше засідання ради нового інституту.

Спочатку ІНО мав два відділи: природничо-математичний (куди ввійшли переважно студенти педагогічного інституту) і словесно-історичний, який утворився на базі Історико-філологічного факультету. З педагогічного інституту до ІНО перейшло 262 студенти, а з Історико-філологічного факультету – 291. Студенти Історико-філологічного факультету, які раніше навчалися за університетською програмою, додатково вивчали низку педагогічних предметів – історію педагогічних учень, психологію, методику історії та ін.

Викладацький склад Полтавського ІНО сформувався переважно з числа лекторів педінституту і частково Історико-філологічного факультету. Керівництво інститутом здійснювало правління, очолюване ректором. Першим ректором ІНО був відомий учений-філолог, краєзнавець, культурний і громадський діяч В. О. Щепотьєв. Він із 1917 по 1928 рік працював у Полтаві професором української та зарубіжної літератури. Водночас із роботою в ІНО деякий час завідував кабінетом фольклору та мови Полтавського державного музею, а також губернським історичним архівом, займався збиранням фольклору.

У роки відбудови народного господарства, коли в країні ще не була повністю подолана розруха та її наслідки, матеріальна база Полтавського ІНО залишалася доволі обмеженою. Спочатку інститут розміщувався у двох невеликих будинках (по вулицях Стрітенській і Новокременчуцькій), але в липні 1921 року Полтавський губвиконком передав для новоствореного вишу будинок колишньої приватної гімназії Старицької по вулиці Остроградського (нині вулиця В. Чорновола). Однак це приміщення ще довго займав військовий шпиталь, а після того воно вимагало капітального ремонту. Та й площею не задовольняло потреб інституту. Тому губвідділ

народної освіти 1923 року порушив клопотання про передачу інституту ще й будинків колишньої другої чоловічої гімназії по вулиці Кіроцькій (нині вулиця Остроградського, 2, де розміщується навчальний корпус №1 педуніверситету). У них діяла партійна школа, яка і далі базувалася тут ще кілька років. Оскільки приміщення гімназії Старицької було передано іншій установі, інституту надали будинок колишнього художньо-ремісничого училища. Нині на цьому місці знаходиться збудований у післявоєнний період головний корпус поштамту. Лише влітку 1927 року ІНО отримав будинок колишньої другої чоловічої гімназії. Після проведення в ньому капітального ремонту основні навчальні потреби інституту були забезпечені приміщеннями.

У перший рік існування нормальної роботи ІНО заважали нестача палива, гасу, меблів, підручників та іншої навчальної літератури. Студенти і співробітники інституту самі заготовували 2 000 пудів дров на відведеній для цього лісовій ділянці, та їх, звичайно, не вистачило для більш-менш задовільного опалення аудиторій. Не краще було і з освітленням: доводилося користуватись газовими лампами, адже навчання проходило тільки у вечірні години: удень студенти працювали – дбали про хліб насущний. Керівництво інституту намагалося розв'язати проблему одягу та харчування своїх вихованців із допомогою держави. Про це свідчить, зокрема, лист від 13 червня 1921 року, направлений проректором Н. Ю. Мірзою-Авакянц до Укрголовпрофосвіти, у якому інститут просив забезпечити студентів тканиною та виділити для них продовольчі пайки. Матеріальне становище викладачів у перші роки також було вкрай незадовільне. Їм видавали академічний пайок, але здебільшого не весь і з великим запізненням. Правління ІНО часто порушувало клопотання перед місцевими органами влади про продовольчий пайок, одяг, взуття, паливо для викладачів. Переважна більшість лекторів ІНО змушена була працювати додатково поза інститутом. Це нерідко призводило до зривів занять і негативно впливало на рівень викладання та стан наукової роботи.

У наступні роки матеріальна ситуація поліпшувалася. Для опалення інституту виділялися дрова й вугілля. У листопаді 1923 року він одержав для проведення ремонту 800 крб. у твердій валюті. Це дало, нарешті, можливість налагодити освітлення та опалення, відремонтувати й частково обладнати гуртожиток на 32 ліжка. Згодом інституту було надано ще кілька невеликих будинків для гуртожитків. На початку

1929–1930 навчального року в п'яти гуртожитках проживало 437 студентів.

Більшовицька влада прагнула поповнювати вищі навчальні заклади вихідцями з робітників і селянської бідноти, що було однією з першочергових умов формування нової радянської інтелігенції. У Полтавському ІНО це завдання розв'язувалося повною мірою. Станом на 1 липня 1923 року серед 326 студентів було 229 вихідців із селян, 28 – із робітників, 40 – із службовців і тільки 19 – з т. зв. “нетрудових елементів”. Мешканців села налічувалось 264, міста – 62. Як бачимо, переважна більшість студентів Полтавського ІНО прийшла з села. Робітничий прошарок в інституті був ще невеликий. Це пояснюється тим, що на Полтавщині не було великих промислових підприємств.

Соціально-економічні умови того часу досить яскраво відбилися й на віковому складі студентів. На початку 1922–1923 навчального року в інституті було 30,5% студентів, вік яких не перевищував 21 року; 53% становили студенти, віком від 21 до 25 років; 16,5% припадало на осіб у віці понад 25 років. Отже, основна маса вихованців мала вже значний життєвий і виробничий досвід та свідомо прагнула здобути необхідні знання. У наступні роки кількість студентів старшого віку навіть дещо зросла. Так, на початку 1925–1926 навчального року на осіб віком від 21 року припадало 24%, від 21 до 25 років – 50%, понад 25 років – 26%. Помітно зросла в складі студентської молоді кількість жінок. Якщо на початку 1922–1923 навчального року серед студентства їх було 37%, то на початку 1925–1926-го – майже 46%.

Значна частина абітурієнтів вступала до ІНО за направленнями різних організацій. Так, 1925 року на 120 місць прибуло 155 осіб, із яких 34 зараховано без екзаменів. Решта була прийнята після певної перевірки. Серед зарахованих на навчання (127 осіб) було: відряджених органами КП(б)У – 6, АКСМУ – 7, профспілками – 70, комнезамми – 20, райвиконкомами – 7, окрпрофосвітою – 3. Рівень підготовки вступників був різний. Серед зарахованих лише 13 осіб мали середню освіту; більшість прийнятих закінчила свого часу різні курси; 6 осіб було зараховано з нижчою освітою. Це ускладнювало процес навчання, вимагало диференційованого підходу до кожного студента. З цією метою створювалися окремі групи, у яких недостатньо підготовлені студенти додатково вивчали основні предмети, щоб у найстисліші строки поповнити прогалини в знаннях.

Умови життя студентів були важкі. Денна робота й вечірнє навчання (заняття зранку частково розпочалися лише з 1924 року), негативно відбивалися на здоров'ї. Лише великий потяг до знань і настійливе переборювання труднощів і матеріальних нестатків забезпечували здобуття освіти.

Постановою ВУЦВК від 2 вересня 1922 року для студентів запровадили державні й господарські стипендії. Але їх загальна кількість і грошове наповнення були невеликі. У 1924–1925 навчальному році 86 студентів одержувало державні стипендії (по 16 крб. 50 коп. на місяць); 20 стипендій (по 12 руб. 50 коп.) виплачував окружний виконавчий комітет з місцевих коштів; 7 стипендій (по 7 крб. 50 коп.) – спілка працівників освіти. Таким чином, із 196 студентів стипендією забезпечувалося 113. Решта також потребувала матеріальної допомоги, тож у наступні роки кількість стипендій трохи зростає. Проте збільшення контингенту вихованців змусило вдаватися до виплати частини з них стипендій у половинному розмірі.

Після відбудови народного господарства склалися кращі матеріальні та побутові умови для роботи вишу. Змінювалася й контингент вступників: сюди йшла вже переважно молодь, яка закінчила радянську школу. Для поліпшення рівня підготовки спеціалістів існуюча система поповнення вишів із 1926 року була замінена конкурсними екзаменами. Проте класовий принцип комплектування вищої школи зберігався. Переваги при зарахуванні до ІНО надавалися дітям робітників та селян і тим, хто працював у школі. Так, 1926 року до вишу було прийнято 120 осіб, 54 учителів зарахували без екзаменів. На вакантні місця проводився конкурсний екзамен, у якому взяло участь 119 осіб. За наслідками екзамену прийнято до інституту 66 вступників – переважно з Полтавського, Лубенського і Роменського округів.

Соціальний стан студентів на 1 червня 1927 року характеризувався такими даними: вихідців із селян – 58% (у тому числі 39% – члени КНС), робітників – 6%, учителів та їх дітей – 18%, службовців – 16%, кустарів – 2%. Із цих відомостей видно, що основна маса студентів комплектувалася з дітей селян або вчителів. Дітей робітників в інституті навчалася мало. Тому навесні 1928 року при ІНО були організовані чотиримісячні курси “профтісячників” для підготовки до вступу робітничо-наймитської молоді. Із 87 курсантів при комплектуванні інституту студентами зарахували 59 осіб. Решту слухачів курсів було прийнято на робітфак, який розпочав роботу в наступному навчальному році.

Створення робітфаку відразу ж позначилося на соціальному складі студентів. Серед них збільшилося число робітників і селян-бідняків. 1929–1930 навчального року з 821 студента ІНО та робітфаку було (у відсотках) робітників і їх дітей – 24,5, наймитів – 4,2, селян-бідняків – 19,5, середняків – 16,3, трудової інтелігенції (вчителів) – 19,2, службовців – 15,3, кустарів – 1.

За опублікованими й архівними джерелами кількісний склад студентів ІНО за 1921–1930 роки характеризується такими цифрами: Різке збільшення контингенту студентів

Навчальний рік	Кількість студентів на початку навчального року	Кількість випускників	Примітка
1921–1922	553		Інших даних немає
1922–1923	494	57	
1923–1924	424	144	У 1924 році випуск проводився влітку і в грудні. Усього 144 входить і грудневий випуск.
1924–1925	277	48	
1925–1926	321	68	
1926–1927	294	61	
1927–1928	236	—	Випуску не було у зв'язку з переходом на 4-річний термін навчання
1928–1929	542	95	Злиття з педтехнікумом
1929–1930	821	46	Утворено робітфак, на який прийнято 133 особи.

інституту, починаючи з 1928–1929 навчального року, пояснюється приєднанням до ІНО Полтавського педтехнікуму.

Ще на початку 1920-х років у Полтаві почали працювати вищі педагогічні курси, перейменовані 1925 року на педтехнікум. Технікум вважався вищим навчальним закладом і готував учителів початкової школи. Виникла потреба усунути існування по суті однакових, але різних за формою вищих педагогічних закладів. При злитті 1928 року педтехнікуму з ІНО до нього перейшла і частина викладачів.

Кількість викладачів, лаборантів та обслуговуючого персоналу значних змін не зазнала. У 1922–1928 роках в ІНО працювало 20–22 штатних і нештатних викладачів. Лише з 1928–1929 навчального року у зв'язку із злиттям ІНО з педтехнікумом відбулося значне збільшення контингенту викладачів (до 41 особи). За соціальним походженням переважна більшість педагогів походила із сімей селян, службовців, священнослужителів. У 1920-і роки основний склад викладачів формувався з дореволюційної інтелігенції.

Серед викладачів, які прекрасно зарекомендували себе в 1920-і роки, слід назвати психологів і педагогів Г. Г. Ващенко, К. Я. Чигрика, філософа І. Я. Чаленка, істориків І. Ф. Рибакова, О. М. Васильєва, Н. Ю. Мірзу-Авакянц, математика В. С. Воропая, зоолога О. Т. Булдовського, філолога О. Т. Бузинного.

Безпосередніми організаторами навчальної, наукової й виховної роботи серед студентів ІНО були кафедри: історії філософії, всесвітньої історії, історії України, історії української літератури, історії російської літератури, російської історії, всесвітньої літератури, історії мистецтв, української мови, порівняльного мовознавства, класичної філології, соціальної педагогіки, політекономії та статистики, німецької мови, французької мови, анатомії, еволюції техніки, краєзнавства, математики, ботаніки.

У 1926–1927 навчальному році розпочинається перехід на чотирирічний термін навчання. У зв'язку з цим, починаючи з третього курсу, вводилася часткова спеціалізація в галузі суспільствознавства, природознавства і математики. 1928–1929 навчального року у зв'язку зі злиттям ІНО та педтехнікуму створюються факультети молодшого й старшого концентру. Факультет старшого концентру, який готував учителів V–VII класів, мав такі відділення: соціально-економічне, фізико-математичне й агробіологічне. На факультеті молодшого концентру, що готував учителів початкових класів, починаючи з 1929–1930 навчального року існувало дошкільне відділення.

Постійна увага в роботі ІНО приділялася виробленню нових форм і методів навчання та виховання. Спочатку у виші, як і в до-революційний період, переважав лекційний метод, практичним заняттям відводилося незначне місце. Але нове робітничо-селянське поповнення інституту, з його жадобою до знань і революційним ентузіазмом, неминуче вимагало зближення викладача з аудиторією, нового, більш уважного ставлення до неї. Це диктувало потребу диференційованого підходу до кожного студента, впровадження більш ефективних методів навчання. Постає питання про скорочення лекцій та різке збільшення семінарських і лабораторних занять, рефератів, бесід, консультацій тощо.

Перехід до активних методів навчання й поліпшення матеріальної бази ІНО прискорили створення нових навчальних кабінетів. Якщо на початку 1923 року їх було лише 3 (фізичний, хімічний і зоологічний), то вже наприкінці 1925 року – 9. Відкрились нові кабінети суспільствознавства, педагогіки, математики, ботаніки, краєзнавства та мистецтвознавства. Бібліотека ІНО в той час налічувала понад 30 тис. книг.

Пошуки активних форм навчальної роботи відіграли загалом позитивну роль. Проте вони нерідко супроводжувалися помилками, яких не зумів уникнути і Полтавський ІНО. Найбільш раціональним методом навчання

вважався тоді “Дальтон-план”. Він рекомендувався Наркомосом УСРР для шкіл, вишів і технікумів. За цим планом класні кімнати мали замінюватися предметними лабораторіями, а учні чи студенти весь програмовий матеріал повинні були опрацьовувати самостійно. Роль учителя і викладача зводилася до обов'язків консультанта. У Полтавському ІНО на “Дальтон-план” було вирішено перейти 1924–1925 навчального року. Найбільш рішучі кроки в запровадженні нової системи зробили викладачі суспільствознавства. Методологічна недосконалість самого “Дальтон-плану” і невідповідність умов в ІНО для його застосування (тіснота приміщень, великі студентські потоки, недостатня забезпеченість літературою тощо) змусили вже в наступному навчальному році зробити планомірний відступ від лабораторизації. Викладач української мови О. Т. Бузинний у статті “Спроба “Дальтон-плану” в Полтавському ІНО в 1924–1925 навчальному році” змушений був визнати, що невдачі, які рясно вкривали спробу “дальтонізації”, затіняли її позитивні наслідки. Проте під впливом “Дальтон-плану” пізніше поширився бригадно-лабораторний метод.

Важливим елементом навчальної роботи в Полтавському ІНО була педагогічна практика. Керівництво нею в інституті здійснювалося спеціальним бюро практики в складі двох викладачів і трьох студентів. Студенти першого й другого курсів проходили практику в дитячих будинках, молодших класах школи, де знайомились із її життям, організацією навчальної роботи. Студенти третього курсу вивчали роботу старших класів школи та виконували практичні роботи. Але активна робота студента в класі спочатку передбачалася тільки за згодою вчителя. Лише 1925 року третьокурсники дістали можливість давати уроки. Терміни практики в школі були короткі: 2 тижні на першому і другому курсах, 4 тижні – на третьому. Через брак коштів не вдавалось організувати педпрактику в сільських школах. Проте в час канікул студенти були зобов'язані ознайомитися з роботою культосвітніх установ на селі (сільбуди, хати-читальні), працювати в дитбудинках, піонерських загонах, вивчати окремі питання педагогічного процесу в сільських школах. Відсутність тривалої активної роботи студента-практиканта компенсувалася проходженням річного педагогічного стажу після закінчення третього курсу.

В активізації методів навчання позитивна роль належала екскурсіям. З метою вивчення виробництва студенти відвідували місцеві паровозоремонтні майстерні, електростанцію,

сільськогосподарську дослідну станцію. Крім екскурсій місцевого значення, проводилися виїзди до великих промислових і культурних центрів, що мало велике значення для молоді, яка прийшла з села. Так, у грудні 1925 року група кращих студентів побувала на 15-денній екскурсії в Москві й Ленінграді, де ознайомилася із системою навчання й виховання, роботою дитячих колективів і дитячою творчістю. Студенти відвідали школи, дитячий будинок й інші навчальні та виховні заклади. У Московському педінституті імені О. Герцена вони вивчали стан викладання циклу педагогічних дисциплін. Крім того, екскурсанти відвідали найважливіші музеї, історичні пам'ятники, театри. У наступні роки студентські екскурсії до Москви й Ленінграда набули систематичного характеру. Екскурсії проводились також до Києва, Харкова, Одеси, Кам'янця-Подільського, у Крим.

Опікувалися в ІНО і підвищенням кваліфікації вчителів. Інститут скликав учительські конференції, вів роботу предметних гуртків Полтави. Вчителі відвідували кабінети інституту. Викладачі інституту проводили заняття на літніх учительських курсах. Наприкінці 1925 року порушується питання перед управлінням профосвіти Наркомосу про перепідготовку вчителів при ІНО та створення для цього спеціального відділу. У 1926–1927 навчальному році при ІНО вже працювали двомісячні курси з перепідготовки вчителів. Навчальні й робочі плани курсів безпосередньо розроблялися факультетською комісією. Це була перша спроба пов'язати перепідготовку вчителів із педагогічним вишем.

На початку 1929 року викладачі ІНО вперше почали роботу із студентами-заочниками Всеукраїнського інституту народної освіти (Харків). На зимовій сесії проводилися лабораторні роботи за планами, надісланими з Харкова, та приймалися екзамени.

Проблемою першочергового значення тоді була ліквідація неписьменності. Викладачі та студенти активно працювали з неписьменними. Кілька груп лікнепу функціонувало просто в ІНО. Заняття проводилися викладачами і студентами інституту. Тільки 1929 року колектив ІНО домігся ліквідації неписьменності серед 322 осіб. Характерно, що в умовах здійснення політики українізації, навчання неписьменних проводилося рідною для них мовою.

Наукова робота в ІНО у перші роки його існування перебувала на етапі становлення. Лише 1924–1925 навчального року почав видаватися “Бюлетень” педагогічно-наукового характеру. 1925–1926 навчального року вишло три випуски “Записок Полтавського

ІНО”, у яких розміщено наукові та методичні статті, а також матеріали звітнього характеру. Спочатку “Записки” друкувалися на склографі. А з 1927 року інститут почав видавати наукові записки типографським способом. Зміст опублікованих у них матеріалів був досить різноманітним. Так, у IV томі було розміщено наукові статті О. Т. Бузинного з історії міського театру Полтави і викупу з неволі М. С. Щепкіна, С. О. Іллчевського про українські назви рослин, їх походження та класифікацію, матеріали О. Т. Бульдовського щодо фауни річки Ворскли. У томі надруковано методичні статті М. Ф. Николаєва і В. С. Воропая про викладання курсів ботаніки та математики в Полтавському ІНО. До наукових записок включені й кращі праці студентів – учасників наукового історичного семінару. Це статті з історії класової боротьби на Полтавщині в період феодалізму (Ф. А. Герасименко “Бунт кріпаків Семена Кочубея в 1814 році”, К. І. Козубенко “Повстання турбаївських селян”). У другому відділі наукових записок опубліковані матеріали про навчальну, адміністративну і господарську діяльність ІНО за 1926–1927 навчальний рік.

У той час не було підручників з багатьох предметів для студентів, тому викладачі ІНО готували тексти посібників, які друкувалися на склографі. У 1925–1926 навчальному році були надруковані посібники з курсу “Аналіз нескінченно малих чисел” В. С. Воропая (52 примірники) та загальний курс “Анатомії та фізіології людини” Г. Ф. Ногая (60 примірників). У наступному навчальному році з'явилися підручники і посібники М. Ф. Бузинного “Загальний курс ботаніки” та О. Т. Бузинного “Найголовніші граматичні й стилістичні особливості української мови” тощо.

Поступово Полтавський ІНО став центром наукової думки в місті. Чимало викладачів інституту брали участь у роботі Полтавського наукового товариства при Всеукраїнській академії наук, що діяло в 1924–1928 роках. Його фундатором і головою був професор В. О. Щепот'єв. Викладачі ІНО також працювали як наукові співробітники в історичному архіві та краєзнавчому музеї.

Успішному залученню студентів до наукової роботи сприяли виконання ними дипломних (кваліфікаційних) робіт і їх захист. У багатьох випадках вони захищалися через кілька років після закінчення теоретичного навчання, бо практична робота на вчительській посаді затримувала виконання кваліфікаційної роботи. Проте дипломні роботи нерідко виростили в серйозні дослідження, у яких використовувався власний практичний

досвід. Так, закінчивши теоретичне навчання 1924 року, майбутній відомий історик А. І. Козаченко працював у Полтавській торговельно-промисловій школі. 21 грудня 1927 року він успішно захистив роботу на тему “Полтавщина як об’єкт історико-культурних екскурсій”. Кваліфікаційна комісія відзначила серйозний характер студії і вирішила, що вона “заслуговує найвищої кваліфікації”.

В організації навчальної, наукової та виховної й господарської роботи в інституті важливе місце належало правлінню, до якого входили ректор, проректор, декани, представники від студентських організацій, окрнарсові і секції наукових працівників. Поряд із важливими питаннями навчально-виховної роботи засідання правління нерідко займалося розв’язанням дрібних господарських справ. У березні 1930 року діяльність правління як органу колегіального керівництва вишу припинилась, а його функції були покладені на директора інституту та завідувачів факультетів. Перестали діяти також факультетські комісії, а роль циклових комісій обмежувалась лише навчально-методичними функціями. Останнє засідання правління Полтавського ІНО відбулося 13 березня 1930 року.

Одним із першочергових завдань радянської влади в галузі освіти була комунізація вищих навчальних закладів. Тому вже наприкінці 1921 року в Полтавському ІНО створюється осередок КП(б)У, до складу якого спочатку ввійшло 3 студенти-комуністи. Надалі число комуністів у виші зростало разом із збільшенням робітничого й бідняцького прошарку серед студентів. Так, у 1929 році з прийнятих на навчання 496 осіб було вже 32 члени і 10 кандидатів партії, із яких 18 членів і 7 кандидатів партії навчалися на робітфаці.

Спочатку в партійному осередку не було викладачів-комуністів. Для посилення партійної організації ІНО до її складу міський комітет партії прикріпив кількох комуністів з партійних осередків інших установ. Серед них був З. С. Фіалковський – завідувач губнаросвіти.

Для посилення партійного впливу на вищі навчальні заклади і керівництво класовим вихованням викладачів та студентів призначалися політкомісари. 1922 року політкомісаром Полтавського ІНО працював М. С. Гаврилов. У зв’язку з його відрадженням на лекторські курси університету імені Артема протягом 1923 року політкомісаром був студент Я. С. Кожевник. Він навчався в інституті з 1920 року, до призначення політкомісаром працював у Полтаві суддею.

Лише наприкінці 1923 року директором ІНО вперше призначається комуніст О. В. Ходак. Маючи недостатню теоретичну підготовку, він просив Наркомос відрадити його на навчання. Починаючи з листопада 1925 року і до середини 1930 року директором працював М. Х. Фарбер.

Постановою Раднаркому УРСР від 26 квітня 1921 року в усіх вищих навчальних закладах України запроваджувалось обов’язкове вивчення студентами історичного матеріалізму, теорії пролетарської революції, політичного ладу РСФСР і УСРР, основ організації виробництва й розподілу та плану електрифікації. Через відсутність викладачів-комуністів серед викладачів Полтавського ІНО для читання обов’язкових курсів суспільних наук губком партії виділив лекторів-комуністів. У міру того, як збільшувалась чисельність інститутського партосередку, зростав і його вплив на всі сторони життя вишу. Дуже скоро партійне керівництво набуло адміністративного диктату. Своім першочерговим завданням комуністи вважали політичний контроль за підготовкою “червоних спеціалістів”.

Комсомольці інституту спочатку організаційно об’єднувались із спорідненою їм групою комсомольців педтехнікуму. Лише 1925 року утворюється самостійний осередок комсомольців ІНО, який нараховував 37 членів і кандидатів у члени ЛКМСУ. Головним завданням комсомольського осередку було піднесення політичного рівня членів організації та поліпшення їх академуспішності. На початку 1929–1930 навчального року серед студентів ІНО й робітфаку було вже 253 комсомольці.

На початку 1920-их років у Полтавському ІНО діяли і студентські “автономні громади”. Вони утворилися ще в колишньому Історико-філологічному факультеті і перейшли разом з ним в ІНО. Життя студентських “громад” характеризувалося просвітництвом, незалежністю від спроб комунізації життя молоді. На противагу їм виникають такі нові організації, як студентські комітети (студкоми). В ІНО студком утворився 1923 року. Він займався обліком академуспішності, відвідування студентами занять, дбав про матеріальне забезпечення молоді. Головою студкому в 1923–1924 навчальному році був М. Дементієнко, секретарем С. Данішев.

Діяли в ІНО й профспілки. Серед студентів спочатку виникає профспілкова секція (Ф. В. Усенко, Г. П. Пінчук, О. К. Касименко), а 1923 року організовується Виконавче бюро, яке підготувало створення 1925 року єдиної

загальної профспілкової організації працівників освіти (“Робос”). Виконавче бюро студентських організацій, а згодом профспілковий комітет “Робосу” очолив О. К. Касименко, який закінчив інститут 1926 року й згодом став відомим ученим у галузі вітчизняної історії, директором Інституту історії АН УРСР.

Профком зробився важливим керівним органом усієї студентської молоді. У його складі працювали різні комісії (академічна, культкомісія, організаційна і економічна), які відали певними ділянками роботи. Члени профкому брали активну участь у роботі загальноінститутських комісій (контрольно-навчальної, видавничої, шефської та ін.). Разом із тим студком і профком виконували й суто політичну функцію. За їх допомогою влада постійно перевіряла склад студентів.

Студенти були активними учасниками громадської роботи в інституті й за його межами. Вони видавали журнал “Іновець”, організовували лікнепи, брали участь у роботі таких організацій, як “Геть неписьменність!”, “Друзі дітей”, “Друзі книги”, “Культзмичка” та інших, підписувалися на позику індустріалізації, збирали кошти на будівництво літака “Відповідь Чемберлену”, влаштовували спортивні змагання, проводили літературні й інші вечори. Особливо значною була робота на селі товариства “Культзмичка”. Так, у 1927–1929 роках спеціальна група студентів і викладачів працювала в приміських селах Нижні Млини, Судіївка, Тростянець та ін.: безкоштовно ремонтувала плуги, сівалки, борони, навчала грамоті неписьменних, готувала селянську молодь до вступу на робітфак ІНО, зіграла 6 вистав. Колектив інституту зібрав 1434 крб., щоб купити трактор для підшефного села Нижні Млини.

В інституті була добре налагоджена робота студентського хору, у якому вивчалися пісні українських, російських, білоруських та зарубіжних композиторів. Значне місце в репертуарі займали дитячі пісні. Учасники хору проходили і практику диригування, гри на піаніно та інших музичних інструментах, методику хорового співу, постановку голосу, дикції, вивчали принципи роботи хороших гуртків. Кожен учасник занять мав стати у майбутньому керівником хору в школі. Цю підготовку, як і керівництво хором, здійснював відомий український композитор, професор В. М. Верховинець (Костів).

Межа 1920–1930-х років характеризується прагненням верхівки компартії на чолі з Й. Сталіним установити тоталітарний контроль над усіма сферами суспільного життя, в тому

числі й над освітою. У рішеннях листопадового (1929 року) пленуму ЦК ВКП(б) передбачалась уніфікація вищої та середньої спеціальної освіти в країні й реорганізація її за галузевим принципом, відповідно до постанови ЦВК та РНК СРСР від 23 липня 1930 року “Про реорганізацію вищих шкіл, технікумів і робітфаків”, а 11 серпня 1930 року була видана постанова РНК УСРР “Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти”. В Україні, як і в інших радянських республіках, встановлювалося три типи педагогічних навчальних закладів: педінститути, що давали вищу освіту; інститути соціального виховання – незакінчену вищу; педтехнікуми, дворічні та однорічні педагогічні курси – середню спеціальну освіту.

Про зміну статусу Полтавського ІНО довідуємося з наказу його директора М. Х. Фарбера від 24 серпня 1930 року, де сказано, що у зв’язку із запровадженням реформи педагогічної освіти в Україні заклад перейменується в Полтавський інститут соціального виховання (ІСВ). На виш покладалося завдання готувати вчителів для семирічної школи. Очолювали ІСВ з листопада 1930 до липня 1931 року К. П. Жагар, а з серпня 1931 до серпня 1933 року Р. П. Куліненко.

Наприкінці серпня 1930 року з Наркомосу УСРР було одержано новий навчальний план інституту. У ньому передбачалося скорочення годин на вивчення теоретичних курсів і збільшення часу на проведення практичних занять і педагогічної практики, яка в навчальному плані інституту народної освіти займала порівняно невелике місце. Замість чотирирічного запроваджувався трирічний термін навчання, що, зрозуміло, було кроком назад.

На той час інститут уже мав більш-менш задовільну навчально-матеріальну базу: його розпорядженні були два просторих навчальних корпуси, чотири студентських гуртожитки та кілька допоміжних приміщень; 1940 року завершилося будівництво нового великого гуртожитку по вулиці Остроградського напроти головного навчального корпусу, і тепер виш міг прихистити 1000 вихованців. Кафедри мали добре обладнанні лабораторії: хімічну, фізичну, анатомії й фізіології, зоології, ботаніки; кабінети: марксизму-ленінізму, фізики, математики, педагогіки, мови й літератури, історії. Інститут отримав спортивний зал і спортивний майданчик, де регулярно проводилися заняття, тренування та змагання.

Із 1927 року при агробіологічному відділі ІНО існував ботанічний сад. Спочатку це були навчальні дослідні ділянки, де студенти

проводили практичні спостереження та дослідження, згодом закладу надали частину колишнього архієрейського саду з частковими декоративними насадженнями площею 5,25 га. У середині 1930-х сад було перетворено на агробіологічну станцію тоді вже знову педінституту. Станція – це плодовий сад з овочевою та польовою сівозмінами й власною оранжереєю; її завідувачем був Л. С. Коцюбинський; усіма роботами керував професор П. Є. Соцін, який і започаткував колекцію декоративних дерев і кущів. Через кафедру ботаніки агробіостанція підтримувала зв'язки з іншими ботаниками України, із науково-дослідними установами, зокрема й зарубіжжя.

В інституті у 1930-х роках була досить велика і цінна науково-педагогічна бібліотека, фонд якої перед війною становив 165 тисяч томів наукової й підручної літератури. Чималу роль у справі комплектування та впорядкування бібліотеки відіграла одна з перших її завідувачих Г. І. Каган, яка згодом працювала старшим викладачем кафедри російської мови.

Успіхи і невдачі, які переживала країна в умовах тоталітарної системи, тією чи іншою мірою відбивалися й на співробітниках і студентах. Викладачі отримували невелику зарплату, студенти – мізерну стипендію. У 1928–1935 роках діяла нормована система постачання продовольчими та промисловими товарами. Хоч при інституті й працювала їдальня, яка обслуговувала студентів і викладачів, однак їжа була кепська, малокалорійна. Студент-філолог Полтавського інституту соціального виховання 1930–1933 років навчання, який пізніше став відомим педагогом і поетом, М. К. Пойдеменко пригадував: “Учитися було важко. Був період зловісного голодомору. Але бажання набути вищу освіту, стати педагогом змушувало терпіти всі незгоди й лиха. Була стипендія, давали картки на хліб і також на сніданки, обіди та вечері. Однак для молодих людей усього того було так мало, що завжди ходили напівголодними, виснаженими”.

На початку 1930-х років інститут соціального виховання мав два факультети: шкільний і дошкільний. Шкільний факультет мав відділи: техніко-математичний, агробіологічний, соціально-економічний та мовно-літературний. Деканом шкільного факультету в жовтні 1930 року призначено І. М. Ромера, дошкільним факультетом керувала Н. П. Кушніренко, яка завдяки своїм організаторським здібностям, майстерності у викладанні педагогічних дисциплін користувалася великим авторитетом серед студентів і викладачів.

1930–1931 навчального року в інституті працювали кафедри історії, педагогіки, дидактики, дошкільного виховання, політекономії, діалектичного матеріалізму, мовознавства, літератури, математики, фізики, хімії, політехнізму, землезнавства, сільського господарства. Рік праці Полтавського інституту соціального виховання показав, що така номенклатура кафедр недосконала, і її треба змінювати. Виникла потреба окремі кафедри ліквідувати, а деякі об'єднати, що й було оформлено наказом директора інституту від 22 жовтня 1931 року. У новому переліку вже не знаходимо кафедру політехнізму, кафедра дидактики була влита в кафедру педагогіки. Невиправданим було й розрізнене існування кафедр землезнавства та сільського господарства, які справедливо об'єднали в кафедру агрономічних наук.

Педагогічний інститут у довоєнні роки. У серпні 1933 року відбулася нова реорганізація – Полтавський інститут соціального виховання знову перетворили на педагогічний інститут із чотирирічним терміном навчання. Вищу педагогічну освіту студенти отримували на факультетах: фізико-математичному, природничо-географічному, історичному, мовно-літературному; також функціонував дошкільний відділ. Випускники закладу здобували право працювати не лише в школах неповної середньої освіти (семирічках), але і в повній середній школі (десятирічках) та в середніх спеціальних закладах (технікумах, педучилищах тощо).

Після реорганізації до кінця 1934 року директором вишу був доцент П. М. Койнаш – прекрасний організатор викладацького колективу, вимогливий і водночас чуйний, уважний, тактовний. Його лекції з історії України із захопленням слухали студенти.

На роботі всіх вищих навчальних закладів країни позитивно відбилосся введення з 1 жовтня 1930 року єдиної системи посад педагогічних працівників – професор, доцент, асистент. У Полтавському ІСВ тоді працювало 19 професорів, 19 доцентів і 21 асистент.

У наступне десятиріччя професорсько-викладацький склад зростав кількісно, за рахунок молоді, що здобула вищу освіту в радянський час. Понад 20 випускників Полтавського педінституту довоєнних років, серед них І. Т. Чирко, С. О. Данішев, Л. А. Рогозін, Г. А. Каган, П. К. Падалка та ін., поповнили ряди викладачів. Разом із тим скорочувалася питома вага професорів і доцентів. Частина викладачів старої генерації була репресована, частина вимушено зали-

шила виш, рятуючись від переслідувань. Так, у 1930 році було знято з посади завідувача кафедри, а потім звільнено з роботи за підозрою в членстві в СВУ професора педагогіки П. А. Адамовича. Того ж року професор зоології О. Т. Булдовський, не витримавши цькування, безпідставних звинувачень в аполітичності й навіть шкідництві, подав заяву про звільнення у зв'язку з переїздом до Владивостока, де йому нібито пропонували роботу в університеті. Подальша доля П. А. Адамовича та О. Т. Булдовського невідома.

Із 1924 року штатним професором ІНО, а з 1930 року завідувачем кафедри педагогіки був Г. Г. Ващенко. Навіть серед тодішнього непересічного викладацького корпусу він вважався найпрацьовитішим і найбільш плідним як науковець, вів значну громадську роботу серед учительства. Перша монографія вченого "Загальні методи навчання", котра готувалася як навчальний посібник, була розкритикована вишівськими компартійцями, після чого 1 січня 1934 року його звільнили з посади. Ващенко офіційно позбавили роботи за те, що він "не змобілізував студентів і аспірантуру на боротьбу з контрреволюційними буржуазно-націоналістичними настановами УНДІП і тим самим ревизував та ігнорував постанову ЦК КП(б)У про УНДІП". Г. Г. Ващенко чудово усвідомлював, що його чекає далі. Він потай виїхав із Полтави, шість років поневірявся чужиною. 1940 року вчений при загадкових обставинах знову з'явився у Полтаві, навіть став завідувачем кафедри, з чого можна зробити висновки, що його переслідувачі визнали безпідставність своїх попередніх обвинувачень.

1940–1941 навчального року склад професорсько-викладацького колективу Полтавського педінституту характеризувався такими даними: професорів – 3, доцентів – 10, старших викладачів – 43, викладачів і асистентів – 40. Серед тих викладачів, які пройшли чистки та репресії 30-х років, у передвоєнний час працювало чимало висококваліфікованих спеціалістів, талановитих педагогів. Одним із них був професор В. М. Гусов – викладач загального мовознавства. Його лекції викликали великий інтерес у студентів, завжди були насичені цікавими прикладами з розвитку мовознавчої науки та живого українського мовлення. Лекції та практичні заняття фахівець проводив на високому науково-методичному рівні, часто вражав дотепністю, гумором. Змістовні лекції з теорії літератури читав професор С. Ю. Гавеський, який особисто був знайомий з ба-

гатьма письменниками початку ХХ століття й часто розповідав студентам цікаві факти з їх життя і літературно-громадської діяльності.

1929 року пов'язав свою долю з Полтавським педагогічним доцент В. С. Оголевець. Ті, хто в нього вчився (М. А. Фісун, хоровий диригент, засновник музею "Музична Полтавщина"; К. Ходосов, заслужений учитель УРСР), згадують наставника як природженого педагога, майстра своєї справи: він приваблював аудиторію глибокими, енциклопедичними знаннями, логічністю й стрункістю викладу матеріалу. В. С. Оголевець вів курси історії російської та західноєвропейської літератур, керував роботою аспірантів. Непримиренний ворог зубріння, високо ставив самостійність думки і наполегливу працю, в оцінюванні знань та навичок користувався принципом "сумнів на користь студента" й щиро радів із успіхів своїх вихованців.

Добра пам'ять залишилась і про тодішнього декана історичного факультету М. А. Курилка. Викладаючи нову історію, він не користувався конспектами, знав матеріал досконало, наводив багато цікавих прикладів, аналогій; володів ораторським хистом.

Справжнім подвигом стало життя старшого викладача, випускника історичного факультету Полтавського педінституту 1933 року П. І. Шебітченка. Ще у 1920-і роки, перебуваючи на військовій службі й виконуючи важливе державне завдання, він обморозив ноги, які довелося ампутувати. П. Шебітченко переніс 15 тяжких операцій, утратив і руки, але духом не впав: наполегливо оволодів знаннями; отримавши диплом історика, був залишений в інституті на викладацькій роботі, де й працював до останніх днів життя (помер 1949 року). Заслужена вчителька УРСР Т. М. Толстососова, котра навчалася в інституті наприкінці 1930-х років, згадувала про високу майстерність Шебітченка як викладача: "Читав захоплююче. Пам'ятаю, ми були зачаровані його ерудицією і майстерністю викладати матеріал <...>. Він усеяв віру в наші сили, в наше майбутнє".

Викладачі інституту робили все від них залежне для забезпечення навчального процесу. Але це було нелегко. Несталість програм та їх переобтяженість соціально-економічними предметами, слабка довшівська підготовка, брак підручників, а також важкі матеріальні умови, поєднані з активною громадською роботою, яка відбирала багато часу, спричиняли низьку успішність студентів і недостатню кваліфікацію випущених з вишу фахівців.

Певною мірою негативно позначався на навчальному процесі бригадно-

лабораторний метод. Суть його полягала в тому, що всі студенти групи були поділені на постійні невеликі бригади по кілька осіб. Після прослуховування вступної лекції викладача вони мали самостійно опрацювати відповідну тему, а потім звітувати про “опрацьований” матеріал перед викладачем. Студентська бригада розцінювалася як низова навчально-виробнича одиниця, через яку організовувалася щоденна самостійна праця з оволодіння знаннями майбутніми фахівцями. Однак цей метод не сприяв активізації навчання, а фактично призводив до ліквідації лекційних курсів, знижував роль викладача в навчальному процесі, послаблював індивідуальну відповідальність кожного студента за виконання ним програм і навчальних планів, культивував знеосібку. Більшість студентів сумлінно опрацьовувала відповідну літературу, але було чимало й таких, що легковажно ставилися до навчання й не засвоювали програмового матеріалу, а між тим залік отримували.

Недоліки навчальної роботи вивів та шкід вимагали докорінної зміни методів навчання. Рішенням ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 року “Про навчальні програми і режим у вищій школі та технікумах” бригадно-лабораторний метод було ліквідовано. Роль лекцій, семінарських і лабораторних занять різко підвищилась. Уводилась індивідуальна оцінка знань студентів. Двічі на рік стали проводитись екзаменаційні сесії. Все це сприяло глибшому засвоєнню програмового матеріалу, зростанню якісної підготовки вчителів. Для піднесення успішності серед студентів практикувалася допомога старшокурсників молодшим – для цього створювалися спеціальні бригади допомоги відстаючим.

Свою роботу на виробництві студенти повинні були поєднувати з суспільно-політичною практикою. Вони виступали перед робітниками й колгоспниками з доповідями на науково-політичні та атеїстичні теми, проводили бесіди про міжнародне становище, організували концерти.

Педагогічну практику студенти проходили шляхом кооперування з Кременчуцьким інститутом соціального виховання. Все перше півріччя на місці вчителя самостійно працювали студенти Полтавського інституту, а на друге півріччя їх заміняли в школах кременчуцькі студенти. Це певною мірою послаблювало труднощі, які складались у зв'язку з великою нестачею вчителів.

Дальшому вдосконаленню діяльності педвишів сприяла постановва РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 23 червня 1936 року “Про роботу вищих навчальних закладів і про керів-

ництво вищою школою”. У ній відзначалися серйозні недоліки в роботі вищих навчальних закладів та накреслювалися шляхи їх подолання. Основними формами навчальної роботи тут мали стати лекції, практичні заняття й виробнича практика. Підвищувалися вимоги до самостійної роботи студентів та їх відповідальність за навчання. Постанова підкреслювала, що в організації навчального процесу головну увагу необхідно звертати на самостійну роботу студентів у читальнях, бібліотеках, лабораторіях, кабінетах, забезпечувати консультації викладачів. Єдиним критерієм успішності студентів визначалося складання індивідуальних екзаменів з лекційних курсів і заліків із практичних занять, уводилися державні екзамени.

Для поліпшення підготовки вчителів відповідно до вимог розвитку загальноосвітньої школи, починаючи з 1935 року, проводиться реорганізація й укрупнення факультетів педагогічних інститутів. Підготовка вчителів певних спеціальностей концентрувалась у вишах, які мали відповідні кадри. У зв'язку з цим студенти історичного і дошкільного факультетів були переведені до Харкова. До Полтавського педінституту прийшли на навчання студенти-філологи з Кременчуцького, Сумського та Лубенського педінститутів, у яких ці факультети закрили. Надалі філологічний факультет у Полтаві значно розширився і за своїм складом набагато перевершив інші. Тут концентрувались і найбільш досвідчені викладачі.

Для прискорення підготовки вчителів передбачалось утворення вчительських інститутів, які б готували кадри для неповної середньої школи. У них установлювався дворічний термін навчання. При Полтавському педінституті учительський інститут розпочав роботу 1936 року і мав мовно-літературний та фізико-математичний факультети.

У передвоєнне десятиріччя кількість студентів інституту швидко зростала. Якщо станом на 1 вересня 1929 року на стаціонарі вчився 821 студент, то 1 вересня 1940 року їх стало 1442: на мовно-літературному – 657, фізико-математичному – 272, природничому – 127, у вечірніх групах – 59, в учительському інституті – 328 студентів.

Значну роль у поповненні інституту студентами відігравав у 1930-і роки робітфак, який існував при інституті до червня 1940 року. Він комплектувався з робітничої та колгоспної молоді без середньої освіти. За три роки навчання на робітфаци юнаки та дівчата готовилися до вступу в інститут і ставали студентами різних факультетів. Про питому вагу робітфаківців у числі

абітурієнтів можна судити хоча б із таких цифр: 1931 року до інституту потрібно було прийняти 180 чоловік, від робітфаківців надійшло 140 заяв; 1932 року робітфак дав інституту 113 студентів.

У виші, як і у всій радянській вищій школі від початку її становлення, здійснювалася загальнодержавна політика формування складу студентства за класовим принципом – із дискримінацією вихідців із т. зв. непролетарських, експлуататорських верств населення (промисловців, торговців, заможних селян, духовенства тощо). Студенти, батьки яких належали до цих категорій, навіть якщо потрапляли до цих категорій, – виключалися після з'ясування самого факту. Але якщо до 1929 року подібні випадки були поодинокими, то в 1929–1930 роках, коли почалась “ліквідація куркульства як класу”, відрахування студентів за соціальною ознакою стало масовим.

З'ясуванням соціального стану студентів займалася спеціальна комісія, створена за розпорядженням НКО УСРР: проводила тотальну перевірку анкетних даних, розсилала відповідні запити у місцеві ради і регулярно подавала представлення на правління інституту. Часто студентів виключали за якісь небажані владі вчинки. Так, І. Марченко позбавили права на освіту, бо в її матері під час хлібозаготівель знайшли закопаній хліб. А з випускного IV курсу відрахували Н. Суворову і В. Клименко за те, що вони відмовилися підтримати пропозицію студентського колективу про закриття однієї з церков Полтави.

“Чистки” серед викладачів та студентства стали повсякденним явищем, вони спричинили значне зростання напруженості в колективі, загострювали відносини між студентами і викладачами. Поволі в стінах закладу ширилась атмосфера підозрілості, пошук ворогів став чи не найважливішим завданням.

Тільки 29 грудня 1935 року ЦВК та РНК СРСР прийняли постанову про прийом до вищих навчальних закладів і технікумів, за якою скасовувалися встановлені при прийомі обмеження, пов'язані із соціальним походженням абітурієнтів. Але потрапити на навчання дітям розкуркулених чи репресованих за політичними мотивами було практично неможливо, бо щодо них діяли відповідні таємні інструкції.

З року в рік зростала кількість випускників Полтавського педагогічного й учительського інститутів. Це можна простежити на таких цифрах: у 1931 і 1932 роки випущено було по 120 студентів, 1933-го – 150, 1934-го – 195 випускників. У зв'язку з різними реорганізаційними заходами, закриттям історич-

ного та дошкільного факультетів, у 1935 і 1936 роках зменшилася кількість випускників (по 140), а потім, починаючи з 1937 року, бачимо знову різке зростання. 1937 року закінчило інститут 190 студентів, 1938-го – 300, 1939-го – 320, 1940-го – 360. 1941 року, вже на початку Великої Вітчизняної війни, державні екзамени склав 371 студент, із них – 231 студент педагогічного та 140 учительського інститутів.

Паралельно з розширенням і вдосконаленням підготовки вчителів на стаціонарі, все більшої ваги набирає заочна форма навчання. Першим помічником директора інституту із заочної освіти було призначено І. І. Мазепу, який чимало зробив для налагодження справи.

Уже з перших років існування форми заочного навчання виявилось багато бажаючих підвищувати свою освіту без відриву від виробництва. Кількість їх швидко збільшувалася. На 1 листопада 1940 року налічувалось 2 496 студентів-заочників, із них на українському відділі – 1 596, фізико-математичному – 468, природничому – 432. Випуски вчителів-заочників не мали необхідної стабільності, але значно зросли в передвоєнні роки. Про це свідчать такі дані про закінчення ними навчання: 1935 рік – 145, 1936-й – 75, 1937-й – 32, 1938-й – 267, 1939-й – 279, 1940-й – 798 (із них достроково – 421), 1941-й – 123.

Серед тих, хто в 1937–1938 роках навчався на заочному відділі, потрібно назвати В. О. Сухомлинського. Пізніше він так пригадував цей час: “Мені випало щастя два роки вчитися в Полтавському педагогічному інституті. Державні екзамени я склав у березні 1938 року. Кажу, випало щастя, бо нас, двадцятирічних юнаків і дівчат, оточували в Полтавському педагогічному інституті атмосфера творчої мислі, допитливості, жадоби знань. Я з гордістю називаю Полтавський педагогічний інститут своєю alma mater, <...> нам, майбутнім філологам-словесникам зуміли заронити в серце, розум живучі зерна любові до слова, до літератури – це, на мою думку, найголовніше”. Із глибокою повагою говорив В. Сухомлинський про своїх учителів – викладачів А. А. Москаленка, Б. Д. Рабиновича, В. С. Оголевця, А. М. Гуренка, П. К. Падалку, К. І. Козубенка. У майбутньому Сухомлинський став видатним педагогом сучасності, Героєм Соціалістичної Праці, членом-кореспондентом АПН РРФСР (1957) й АПН СРСР (1968), автором 30 книг і понад 500 статей, присвячених вихованню й навчанню молоді, педагогізації батьків, методиці викладання тощо. Його книга “Серце віддаю

дітям” (1969) відзначена Державною премією УРСР.

Наукова робота у виші 1930-х років велася нерівномірно. Постійні реорганізаційні процеси, вкрай низькі можливості для публікації наукової продукції, атмосфера страху та підозрливості, що панувала у зв'язку з політичними репресіями, непевність кожного викладача – від асистента до професора – у своєму майбутньому, ніяк не стимулювали інтерес до дослідницької творчості. Але, незважаючи на це, викладачі, особливо молодь, прагнули реалізувати себе в науці. Із 1931 року розпочалась підготовка аспірантів на кафедрі педагогіки. 1933 року перших аспірантів прийняли кафедри української та російської і зарубіжної літератури. Керівником аспірантів зі спеціальності “українська література” був професор Ю. Ю. Циганенко. Він читав аспірантам курс історії української літератури та методик викладання літератури у вищій школі. Крім викладачів інституту, з аспірантами працювали вчені, запрошені з Харківського університету. У 1933 році в аспірантурі інституту навчалося 13 осіб. 1935 року її закінчили А. М. Гуренко, К. І. Козубенко, М. М. Койнаш. Перші два випускники були залишені на педагогічній роботі в Полтавському педінституті: А. М. Гуренко тривалий час працював заступником декана мовно-літературного факультету і викладав зарубіжну літературу; К. І. Козубенко спочатку був викладачем української літератури, а потім завідувачем кафедри. 1936 року закінчили аспірантуру 5 осіб. Випускники Т. І. Марусенко, І. Т. Чирко, П. К. Падалка в цьому ж році були призначені викладачами Полтавського педінституту; К. О. Лаврунов одержав призначення в Запорізький педінститут, а П. Ю. Кикоть виїхала на роботу в Молдавський педінститут (пізніше повернулася у Полтавський педінститут). Уперше в історії Полтавського педінституту 1939 року захистив кандидатську дисертацію при Харківському університеті К. І. Козубенко (з теми “Фольклор у творчості Марка Вовчка”).

Значний вклад у поліпшення організації наукової роботи вніс ректор П. М. Койнаш. З його ініціативи 1934 року було відновлено випуск “Наукових праць Полтавського педінституту”, які він особисто редагував. Койнаш також написав монографію “Жовтень на Полтавщині”. Щоправда, ця опублікована праця так і не дійшла до читачів, бо після того як 1935 року її автора репресували, книга зберігалась у спецфонді республіканської бібліотеки. Лише 1991 року вона була оприлюднена. При ректорові І. М. Онісіну стали

практикуватися наукові відрядження викладачів до Києва, Харкова, Москви, Ленінграда: для цього він спромогався вишукувати з мізерних фінансувань якісь кошти.

У передвоєнні роки майже кожен викладач працював над певною науковою темою. Проблематика досліджень була досить актуальною. Так, на кафедрі хімії розроблялася проблема барвників; на кафедрі ботаніки вивчалися гастероміцети (гриби) України; філологічні кафедри досліджували творчість російських і українських письменників кінця XIX – початку XX ст. (В. Короленка, Лесі Українки, С. Васильченка, Панаса Мирного) та займалися проблемами методики вивчення мови й літератури в школі.

Про коло наукових інтересів членів кафедр частково можна судити з тематики доповідей, які були заслухані на науковій сесії, що відбулася 25–28 травня 1941 року. “Педагогічна діяльність А. С. Макаренка в Полтаві” (О. П. Бондаренко), “Виховання свідомої дисципліни” (В. Н. Лисенко), “Соціальний роман Панаса Мирного “Повія” (Т. І. Марусенко), “Неологізми В. Маяковського” (В. Я. Савельєв), “Сучасна фізика і діалектичний матеріалізм” (Д. М. Мазуренко), “Хлорсульфатпoxidні аценафтена” (А. П. Каришин) та ін.

До наукової роботи залучалися кращі студенти, які бажали поглиблювати свої знання з облюбованого ними предмета, набувати навичок самостійної дослідної роботи над розробленням певної теми. Вони працювали в наукових гуртках: математичному, фізичному, ботанічному, хімічному, зоологічному, літературному, російської мови, української мови. Цією роботою було охоплено 363 студенти.

У 1930-х роках в педінституті велася багатопланова виховна робота із студентами, звичайно ж, надто заполітизована. Широко практикувались заходи культурно-просвітницького характеру: лекції, відвідування та обговорення театральних вистав, кінофільмів, літературні й музичні вечори; урочисто відзначалися ювілеї видатних письменників, шевченківські дні, організовувалися великі літературні виставки.

Багатопланово і яскраво виявляли свою творчість музичні самодіяльні колективи – студентський хор, ансамбль “Жінхоранс”, духовий оркестр, оркестр народних інструментів.

Значна увага приділялась оборонно-фізкультурній роботі. Вона була спрямована на те, щоб кожен студент міг оволодіти якоюсь однією військовою спеціальністю. Масштаби цієї роботи можна проілюструвати, наприклад, такими фактами: 1938–1939 навчального року було підготовлено 56 мотоциклістів, 125

кулеметників; 1940-го – 513 бійців протиповітряної та хімічної оборони, 512 бійців санітарної охорони, 150 студенток навчалися на курсах медсестер; складалися норми на ГПО першого і другого ступенів. Добре працювали фізкультурні колективи, зокрема легкоатлетична, фехтувальна секції, баскетбольна й волейбольна команди. Це видно з того, що в змаганнях із командами інших вишів міста вони займали перші місця.

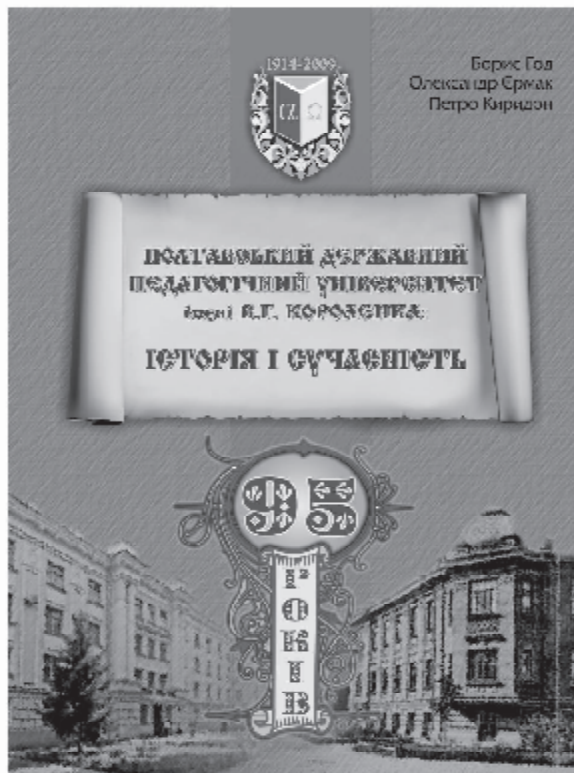
У 1920–1930-х роках Полтавський педагогічний інститут (у всіх своїх функціональних статусах) у цілому виконав важливе завдання – в основному забезпечив шкільництво краю необхідною кількістю вчителів, що в свою чергу дозволило розв'язати такі проблеми, як ліквідація неписьменності, повне охоплення дітей початковою школою та перехід до непо-

вної середньої освіти в місті й на селі. Разом із тим історія вишу цього періоду містить багато трагічних сторінок, пов'язаних із сталінським тоталітарним режимом і терором проти українського народу, жертвами якого стали, зокрема, десятки викладачів і студентів¹.

У наступні десятиліття Полтавський педагогічний інститут, переживши війну, нестатки, політичні й національні утиски і чесно спрямовуючи свою діяльність, навіть за найнесприятливіших обставин, на розвиток нації та України через мудре й високе слово Вчителя, зберіг і примножив кращі традиції попередників. Не випадково в його назві заясніло ім'я видатного правдолюбця В. Г. Короленка, а згодом – 25 листопада 2009 року – з'явився цілком заслужений, але й зобов'язуючий статус “національний”.

¹ Див. про це статтю Людмили Бабенко “Політичні репресії 1920–1930-х років у Полтавському педагогічному інституті” в цьому числі альманаху. – *Примітка редактора.*

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Б. В. Год, О. П. Єрмак, П. В. Киридон.
Полтавський державний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка: історія і сучасність.
– Полтава; 2009. – 194 с.

Книга видана з нагоди 95-річчя
Полтавського державного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка – одного з
найповажніших вищих педагогічних
навчальних закладів України.
У ній розповідається про історію
та сучасні здобутки вишу.

Для викладачів, учителів і студентів.